

Duitsland en de academische boycot van Israël

Een cultuurhistorische verkenning in 12 stappen

Thomas Ernst (Universiteit Antwerpen) | versie 02 | 06-10-2025

[→ [Hier](#) vindt u de **meest recente versie** van deze tekst, evenals toegang tot de bijhorende **podcast**.]

In de Vlaamse media, voor minister van Cultuur [Caroline Gennez](#) én voor de [Belgische universiteiten](#) lijkt de zaak duidelijk: gezien de oorlog van Israël tegen Hamas en het lijden en de slachtoffers onder de Palestijnse burgerbevolking is er maar één moreel verantwoorde reactie mogelijk, namelijk een academische en culturele boycot van Israël. Maar de [Duitse reacties](#) op de annulering van het optreden van de *Münchener Philharmoniker* met zijn Israëlische dirigent Lahav Shani tijdens het Flanders Festival Ghent hebben al aangetoond dat deze redenering elders niet als even vanzelfsprekend wordt gezien. De wellicht belangrijkste Duitse krant, de *FAZ*, noemde deze daad een “[Schande für Europa](#)” (‘schande voor Europa’). De Duitse staatsminister voor Cultuur, Wolfram Weiner, veroordeelde ze als een “[Kniefall vor dem Antisemitismus](#)” (‘knieval voor het antisemitisme’). De [Duitse ambassade in Brussel](#) trok haar steun aan het festival in, en er werd zelfs [een petitie voor Lahav Shani](#) opgestart.

Wanneer België op Europees niveau een academische boycot van Israël wil doorzetten, komt het oog in oog te staan met landen die de voorbije jaren doelbewust [politieke maatregelen tégen boycotbewegingen](#) hebben genomen. Daartoe behoort ook de belangrijkste economische partner van België: buurland Duitsland, tevens de grootste lidstaat van de EU. Cultuurminister Gennez uitte dan ook in 2024 haar ongenoegen over het Duitse Israël-beleid en stelde in een [interview](#) de vraag: “Duitse vrienden, gaan we weer aan de foute kant van de geschiedenis staan?” De [Duitse ambassadeur in Brussel](#) verzette zich hierop – voor een diplomaat hoogst ongebruikelijk – publiekelijk tegen de insinuaties van Gennez.

In Vlaanderen wordt de Duitse houding – ook door Gennez – vaak verklaard vanuit de historische schuld die Duitsland draagt voor de dood van zes miljoen Joden tijdens de Holocaust. Die historische last weegt inderdaad zwaar: Duitsland voelt daardoor een bijzondere verantwoordelijkheid voor het bestaansrecht en de bescherming van Israël. Toch ligt de realiteit complexer. **Maar waarom vindt Duitsland dat een academische boycot van Israël zeker niet aan de orde is? Welke inzichten zijn onmisbaar om de redeneringen van de ‘grote buur’ beter te doorgronden?**

Het is de maatschappelijke rol van een professor Duitse literatuur en cultuur om, in verhitte tijden van scherp vriend-vijand-denken, met bedachtzaamheid de culturele specificiteiten van Duitsland te duiden en zo bij te dragen aan verheldering en nuance. Op het **politiek-historische** en het **cultuurfilosofische vlak**, en op het **vlak van media** en **hoger onderwijs** worden **twalf eigenheden** geschetst **die samen verklaren waarom Duitsland anders omgaat met de oorlog in Gaza, met de aanklacht van genocide en met een eventuele academische boycot van Israël**.

Dat zowel de voorstanders van een boycot als de tegenstanders in deze informatie voor hun respectievelijke standpunten argumenten kunnen vinden, is evident. Maar wetenschap heeft niet de functie een maatschappelijk debat als beslecht te verklaren – nog vóór het wetenschappelijke discours tot een consensus is gekomen. En zelfs daarna blijft het de taak van de wetenschap om die consensus

en het proces van zijn totstandkoming kritisch te onderzoeken. In dit concrete geval gaat het er bovendien om de Belgische en Vlaamse stereotypen over Duitsland kritisch te bekijken en idealiter door gedifferentieerde kennis te vervangen – opnieuw een kerntaak van wetenschappelijk werk.

Het door cultuurminister Gennez opgeroepen Duitslandbeeld draait in wezen rond ‘de Duitsers als nazi’s’ – sinds de Tweede Wereldoorlog hét centrale Vlaamse cliché over de Duitsers. Zo wordt in alledaagse Vlaamse gesprekken wel eens beweerd dat de Duitse taal ‘hard’ en ‘agressief’ klinkt – een indruk die vaak teruggaat op de manier waarop men die taal in Hollywoodklassiekers als *The Sound of Musik* (1965), *Indiana Jones and the Last Crusade* (1989) of *Saving Private Ryan* (1998) heeft gehoord: als de gebrulde taal van nazi’s in uniform. De inschattingen van studenten die zich intensief met de lyrische klank en de semantische diepte van het Duits bezighouden, zijn uiteraard heel anders.¹

Aangezien enkele lezers waarschijnlijk ook met stereotiepe (vreemd-)beelden over Duitsland zijn opgegroeid, zal de tekst wellicht enige irritatie veroorzaken – dat is eigen aan culturele verschillen. Maar precies dat maakt ze zo boeiend en uitdagend: culturele verschillen als vertrekpunt om dieper te graven, meer te ontdekken, verder te leren, en kritischer te reflecteren. Natuurlijk vindt elke politieke groep uit Vlaanderen min of meer haar tegenhanger bij een Duitse groepering – *Amnesty International Deutschland*, de *Deutsch-Palästinensische Gesellschaft* of de *Zentralrat der Juden in Deutschland* hebben dan ook uiteenlopende standpunten. Deze tekst focust echter op de meer fundamentele politieke en culturele verschillen en verwijst daarbij in de eerste plaats naar de openbare omroep of andere bijzonder invloedrijke media, evenals naar door de staat gefinancierde of breed erkende politieke, academische, culturele of op onderwijs gerichte instellingen.

Wie dieper wil ingaan op de afzonderlijke punten kan via de links terecht bij uitgebreidere toelichtingen met verwijzingen naar Duitse publieke omroepen², politieke instellingen³, nationale kranten en tijdschriften van uiteenlopende signatuur⁴, webportalen⁵ en websites van auteurs, uitgeverijen, musea, literaire prijzen, onderzoeksinstituten, herdenkingscentra, leerplatforms, stichtingen en (web)archieven. Zo ontstaat een genuanceerd beeld van een cultuur die geografisch weliswaar een buur is, maar die in bepaalde opzichten – om goede, maar vaak ook historisch problematische redenen – anders denkt en functioneert. Wie dat wil, kan deze thema’s bij ons aan de *Universiteit Antwerpen* ook écht diepgaand bestuderen.

¹ Toch reiken de *Duitslandbeelden in België* veel verder terug én zijn ze complexer. De gelijknamige bundel van Hubert Roland, Marnix Beyen en Greet Draye laat zien dat in de verschillende historisch gegroeide Duitslandbeelden vaak ook de complexiteit van België zelf weerspiegeld wordt, en dat het mogelijk is culturele beelden enerzijds te begrijpen als fictionele constructies en anderzijds als reële cultuurtransfers.

² De gebruikte openbare televisie- en radiozenders zijn (gedeeltelijk gearchiveerd op platformen zoals *YouTube*): *ARD*, *ZDF*, *Deutsche Welle*, *Deutschlandfunk* (ook de themakanalen: *Kultur* en *Nova*), *NDR*, *Phoenix*, *SWR* en *WDR*.

³ De links verwijzen onder meer naar deze belangrijke politieke instellingen: *Bundestag*, *Bundesarchiv*, *Bundespräsident*, *Bundeszentrale für politische Bildung*, *Bundesministerium des Inneren* en *Kultusministerkonferenz*.

⁴ De gebruikte nationale conservatieve dagbladen zijn *FAZ*, *Die Welt*, *Bild*, *Cicero*; de nationale liberale dagbladen en weekbladen zijn *Der Spiegel*, *Süddeutsche Zeitung*, *Der Tagesspiegel*; de belangrijkste linkse dagbladen en weekbladen zijn *Frankfurter Rundschau*, *taz – die Tageszeitung*, *Jungle World*.

⁵ De gebruikte webportalen zijn onder meer *deutschland.de*, *literaturkritik.de*, *perlentaucher.de*, *Statista*, *wahlrecht.de* en *Youtube*.

De politiek-historische dimensie:

Historische schuld, kennis van (links) antisemitisme, politieke verantwoordelijkheid voor Israël en voor de Duitse Hamas-gijzelaars

1. Historische schuld aan de Holocaust en “de veiligheid van Israël als Duitse staatsraison”

Het eerste punt betreft inderdaad de door Gennez aangehaalde historische verantwoordelijkheid van de Duitsers als hoofddaders van de Holocaust, waaruit ook een bijzondere verantwoordelijkheid van Duitsland tegenover de Joden en de staat Israël voortvloeit. In die zin verklaarde bondskanselier [Olaf Scholz](#) in 2023, kort na de Hamas-aanval op Israël, de onvoorwaardelijke solidariteit van Duitsland (“*Die Sicherheit Israels ist deutsche Staatsraison*”). Daarmee verwees hij impliciet naar de tijd van het nationaalsocialisme – en naar de industriële vernietiging van vijf tot zes miljoen Europese Joden als gevolg van het [eliminаторisch antisemitisme](#) in de Holocaust. Vooral vanaf de [Wannseekonferentie](#) in 1942 werden de door de nazi’s als ‘*Endlösung der Judenfrage*’ geëtiketteerde acties uitgevoerd – met het [Auschwitz-Birkenau](#) als centraal vernietigingskamp en talrijke andere concentratie- en vernietigingskampen. In verschillende Europese landen werd meer dan 70% van de Joodse bevolking slachtoffer van de Holocaust, die door de *Deutsche Bundestag* [officieel als Völkermord](#) (de Duitse term voor ‘genocide’) wordt erkend.

Ingevoerd werd deze terminologie door de toenmalige [Bondskanselier Angela Merkel in 2008](#) bij een speech voor de Knesset in Jerusalem: “Elke Duitse regering en elke bondskanselier vóór mij voelde zich gebonden aan de bijzondere historische verantwoordelijkheid van Duitsland voor de veiligheid van Israël. Die historische verantwoordelijkheid van Duitsland maakt deel uit van de staatsraison van mijn land. Dat betekent: de veiligheid van Israël is voor mij, als Duitse bondskanselier, nooit onderhandelbaar.” Deze formule is door de actuele Bondskanselier Friedrich Merz als leidraad overgenomen. Merz verklaarde echter in augustus 2025 dat hij de [Duitse wapenleveringen aan Israël](#) gedeeltelijk zou opschorten, wat tot zware spanningen binnen zijn eigen christendemocratische partij leidde.

Daarbij moet men erop wijzen dat vanuit de rechterzijde van het politieke spectrum de historische verantwoordelijkheid van Duitsland voor de Holocaust herhaaldelijk gerelativeerd is. Reeds in 1986 stelde de historicus Ernst Nolte in de zogenaamde [Historikerstreit](#) de uniciteit van de Holocaust en de exclusieve schuld van de Duitsers ter discussie. Beroemd werd ook de zogenaamde *Friedenspreisrede* van de oorspronkelijk communistisch geëngageerde, later rechtsconservatieve schrijver [Martin Walser](#), die in 1998 de herinnering aan Auschwitz als “dreigroutine”, “intimidatiemiddel” en “morele knuppel” bestempelde en zo een [breed maatschappelijk debat](#) op gang bracht. Alexander Gauland, destijds partijleider van de extreemrechtse AfD, die in de [peilingen](#) vandaag rond 25% scoort, verklaarde in 2018 nog: “Hitler en de nazi’s zijn slechts een [vogelkak](#) (“*Vogelschiss*”) in meer dan 1000 jaar succesvolle Duitse geschiedenis.” Daarmee reduceerde hij de Holocaust niet alleen tot een klein ‘vlekje’ van de geschiedenis (dat men zou kunnen wegwissen), maar greep hij tegelijk retorisch terug op de door de nazi-ideologie gebruikte heilsgedachte van een ‘duizendjarig rijk’ (afgeleid uit de bijbelse Openbaring van Johannes, 20, 1-10).

De stelling dat het de Duitsers in dit debat enkel om hun eigen schuldgevoel zou gaan, is dus slechts gedeeltelijk juist. Enerzijds blijft deze historische schuld in Duitsland zelf onderwerp van aanhoudende

debatten en relativeringen. Anderzijds zijn er nog tal van andere factoren die een cruciale rol spelen, zoals hieronder zal blijken.

2. Dodelijke ervaringen met antisemitisme van links en met Palestijns terrorisme

Waar in de Vlaamse politieke cultuur de pro-Palestijnse houding van de linkerzijde tot ver in het conservatieve centrum doorwerkt, is het politieke landschap in Duitsland op dit punt meer gefragmenteerd – ook binnen links zelf. Dit heeft te maken met historische gebeurtenissen en een cultuurhistorische ontwikkeling die in deze vorm in België niet heeft plaatsgevonden. [Karl Marx](#), afkomstig uit een joodse familie maar vroeg tot het protestantisme bekeerd en uiteindelijk een vurig religiecriticus geworden, gaf met zijn recensie [Zur Judenfrage](#) (1844) al vroeg vorm aan het antisemitische denken van de linkerzijde over het jodendom. Na de Holocaust waren antisemitische houdingen in de West-Duitse linkerzijde aanvankelijk weliswaar taboe – maar na de Zesdaagse Oorlog van 1967 sloeg dit bij grote delen van de West-Duitse linkerzijde opnieuw om, die zichzelf vanaf dan in een ‘strijd tegen het imperialisme van de VS en Israël’ geplaatst zag.

Terwijl de studentenrevolte van 1968 in Vlaanderen eerder moet worden begrepen als een Vlaamse zelfbevestiging, die onder meer leidde tot de (taal- en ruimtelijke) splitsing van de universiteit in Leuven, was de studentenrevolte in West-Duitsland in de eerste plaats een opstand [tegen de nazi-vaders](#) en hun niet langer aanvaarde aanspraak op gezag. Een affiche met de leuze “[Unter den Talaren / der Muff von 1000 Jahren](#)” (ongeveer: ‘Onder de toga’s de verstikkende erfenis van het nationaalsocialisme’) werd bij de start van het academiejaar aan de Universität Hamburg gepresenteerd – ze suggereerde dat het professorenkorps al tijdens het nationaalsocialisme had gediend en ondermijnde daarmee hun intellectuele autoriteit. [Politiek](#) zag men in Duitsland opnieuw een fascisme oprijzen, in directe samenhang met de ‘imperialistische VS’, tegen wier Vietnamoorlog én tegen wier steun aan Israël men zich keerde. Toen droegen trouwens de eerste linksgeëngageerde studenten als teken van solidariteit de keffiyeh, in het Duits ook [Pali-Tuch](#) genoemd.

Uiteindelijk splitste de studentenbeweging zich op in een sociaal en politiek gematigde meerderheid, die de “[Marsch durch die Institutionen](#)” (‘de mars door de instituties’) aanvatte (en later onder meer de Groene Partij oprichtte), en een radicale minderheid die uitmondde in gewelddadige vormen van [linksterrorisme](#). Deze radicalen viseerden soms ook Joden als mogelijke slachtoffers. [Onderzoek](#) concludeerde dat “het Duitse linksterrorisme zonder de steun van Palestijnse groepen nauwelijks levensvatbaar was.” Enkele van de traumatische gebeurtenissen die het Duitse politieke bewustzijn blijvend hebben gevormd, kunnen dit illustreren.

Uitgerekend op de 31ste herdenkingsdag van de nationaalsocialistische [Reichspogromnacht](#) pleegden de Tupamaros West-Berlin in 1969 een [bomaanslag](#) op de herdenkingsplechtigheid in het Joods Gemeentehuis in West-Berlijn. In 1972 nam de Palestijnse terreurgroep “Zwarte September” tijdens [de Olympische Spelen in München](#) elf leden van het Israëlische team in gijzeling. Bij de gijzeling en een mislukte bevrijdingsactie kwamen – op Duitse bodem en door falen van de veiligheidsdiensten – alle Israëli’s en zes andere mensen om. Eigenlijk hadden de Duitsers zich met de titel “*Die heiteren Spiele*” (‘de vrolijke Spelen’) willen distantieëren van [de propagandistische Olympiade van de nationaalsocialisten in 1936 in Berlijn](#), maar na deze Palestijnse aanslag bleef de Olympiade van 1972 een bijkomend trauma in de Duitse geschiedenis.

In 1976 kaapten twee Duitse linksterroristen van de *Revolutionäre Zellen* samen met twee Palestijnse terroristen van de PFLP-EO een vliegtuig van Air France dat van Tel Aviv naar Parijs onderweg was. De bedoeling was om de vrijlating van 53 leden van (vooral Palestijnse, maar ook Duitse en andere) terroristische groepen uit de gevangenissen te bereiken. Het vliegtuig belandde in [Entebbe](#) waar de terroristen Israëlische en volgens hen Joodse passagiers van de andere passagiers ‘selecteerden’. Van de ‘niet-Joodse groep’ werden eerst 48 en later nog een keer 100 gijzelaars vrijgelaten. Uiteindelijk werden ook bijna alle 106 overgebleven (vooral Israëlische) passagiers en de crew door Israëlische elitesoldaten bevrijd. De ‘selectie’ van de gijzelaars in Joodse en niet-Joodse groepen herinnerde de Duitse linkerkant aan de vernietigingspraktijken van de nazi’s – en sindsdien lopen er in Duitsland kritische [debatten over antisemitisme binnen links](#).

Een andere terreuraanslag, bedoeld om leden van de [Rote Armee Fraktion](#) (1970–1998, 33 moorden) vrij te krijgen, had nog diepgaandere consequenties voor de geschiedenis van de Bondsrepubliek Duitsland en beëindigde de zogenaamde [Deutsche Herbst](#): In 1977 kaapten vier Palestijnse terroristen het Lufthansa-vliegtuig *Landshut*, met aan boord bijna negentig Duitse vakantiegangers op terugvlucht van Mallorca. De [bevrijding van de gijzelaars](#) door de speciale eenheid GSG9 op de luchthaven van Mogadishu geldt tot vandaag als een heldenverhaal in het collectieve geheugen (bekend ook door de met de Duitse filmprijs bekroonde film *Mogadischu*, 2008). [Ulrich Wegener](#), de oprichter van de GSG9, werd bijna tot een popster verheerlijkt; de leden van de GSG9 werden bij hun terugkeer onthaald alsof ze een [wereldkampioenschap](#) voetbal hadden gewonnen.

Tegelijk kwam er met deze [succesvolle bevrijding](#) van de gijzelaars – waarbij drie van de vier Palestijnse terroristen werden doodgeschoten – een einde aan de bloedigste fase van het Duitse linksterrorisme: de in Stuttgart-Stammheim opgesloten leiders van de [Rote Armee Fraktion, Andreas Baader, Gudrun Ensslin en Jan-Carl Raspe](#), die de kapers eigenlijk hadden willen vrij krijgen, maakten een einde aan hun leven (nadat Ulrike Meinhof zich al in 1976 van het leven had beroofd). Hoe relevant dit gebeuren voor de Duitse geschiedenis is, blijkt uit het recente debat over het wrak van het vliegtuig ‘Landshut’, dat vandaag in Friedrichshafen kan worden bezocht als “[Lernort Landshut](#)” en als “Demokratieraum”.

De houding tegenover Israël en Palestina blijft dus onderwerp van controverse binnen links. Enerzijds heeft links geleerd dat antisemitische tendensen niet alleen onschuldige slachtoffers hebben gemaakt, maar ook in gewelddadig en uiteindelijk mislukt radicalisme zijn uitgemond (de *Bewegung 2. Juni* hield in 1980 op te bestaan; de *Revolutionäre Zellen* en de *Rote Armee Fraktion* pleegden hun laatste aanslagen in 1993). Anderzijds scheidden zich na de val van de Muur in de Duitse linkerkant [twee stromingen](#): de *Anti-Imps* (‘anti-imperialisten’), gericht tegen de VS en Israël, en de *Anti-Deutschen* (‘anti-Duitsers’), die zich tegen de Duitse natie keren maar juist voor de VS en Israël opkomen.

3. Duitse staatsburgers als gijzelaars van Hamas en de zichtbaarheid van het bloedbad van 7 oktober

In de Duitse berichtgeving over de oorlog tussen Israël en Hamas neemt het bloedbad van 7 oktober 2023 een veel centralere plaats in dan in de Vlaamse media. België heeft geen slachtoffers of gijzelaars te betreuren, maar onder de Duitse staatsburgers zijn er wel slachtoffers en ontvoerden. De Duits-Israëlische grafisch ontwerpster en influencer [Shani Louk](#) werd door Hamas van het Nova-festival ontvoerd, mishandeld en later dood teruggevonden; zeven [andere Duits-Israëli’s](#) bevinden zich nog steeds onder de gijzelaars. Hun families richten herhaaldelijk [oproepen tot de bondskanselier](#), die breed in de media worden uitgedragen.

Zo werd bekend dat de Duits-Israëlische gijzelaar [Alon Ohel](#) zijn gezichtsvermogen dreigt te verliezen. Bondskanselier Friedrich Merz riep recent, na de publicatie van “mensonterende beelden”, Hamas opnieuw op tot de onmiddellijke [vrijlating van alle gijzelaars](#). Nog in september 2025 ontmoette hij [de gezinnen van de gijzelaars](#). Naast de beelden van verhongerende Palestijnse kinderen worden in de Duitse verslaggeving ook [beelden van uitgemergelde Duits-Israëlische gijzelaars](#) geplaatst. Voor de [Duitse publieke opinie](#) ligt de verantwoordelijkheid voor het voortduren van de oorlog zowel bij de Israëlische regering als bij Hamas, die de oorlog zou kunnen beëindigen door de (ook Duitse) gijzelaars vrij te laten.

[De familieleden van de Duitse Hamas-gijzelaars in Gaza](#) blijven wachten, en in 2024 blijkt het ZDF in een eigen documentaire terug op de [“Tag des Terrors”](#) (‘Dag van de Terreur’). Nog in september 2025 wordt de bestsellerauteur en jurist Ferdinand von Schirach uitgenodigd in de talkshow *Lanz* van de gelijknamige journalist. Daar spreekt hij minutenlang en beeldrijk over [het bloedbad van 7 oktober 2023](#): “De ergste horror, die nog nooit in een film vertoond is!” In zijn betoog wijst hij Hamas de centrale verantwoordelijkheid toe voor de oorlog en het voortduren ervan. Israël aanklagen zal hij niet; volgens hem kan de oorlog meteen ophouden als Hamas de gijzelaars vrijlaat.

4. Sceptis tegenover de genocide-aanklacht en sanctionering van de term ‘genocide’

De oorlog van Israël tegen Hamas wordt noch in de Bondsdag noch in linkse en liberale media eenduidig als genocide gekwalificeerd. Begin september werd dit nog eens bevestigd: enerzijds wezen sommige media (zoals [taz – die tageszeitung](#) op 2 september 2025) op de stemming binnen de *International Association of Genocide Scholars* (IAGS), die Israël een genocide in Gaza toeschreef. Anderzijds werd hun praktijk in [Duits-Joodse](#) en [linkse media](#) als ongeloofwaardig bestempeld, waarop de IAGS zich op 4 september 2025 genoodzaakt zag een [verduidelijkende verklaring](#) af te leggen. De *Jüdische Allgemeine* verwees dezelfde dag naar een studie van het BESA-instituut aan de Israëlische Bar-Ilan Universiteit, die concludeerde dat Israël wel degelijk rekening hield met [“het humanitair oorlogsrecht”](#). Een dag later meldde de Duitse pers, in aansluiting bij EU-commissaris Teresa Ribera, dat de Europese Commissie – onder leiding van de Duitse politica Ursula von der Leyen – “voorlopig [niet van genocide wil spreken](#) in verband met Israëls optreden in Gaza.”

Ook de [Süddeutsche Zeitung](#) nam een kritische positie in en legde uit waarom internationale gerechtshoven uiteindelijk tot een andere conclusie dan een genocide zouden komen. De [FAZ](#) verwijst naar de onenigheid over deze vraag in de wetenschap en merkt op dat de beschuldiging van genocide veeleer een meningsuiting is, die als “politiek drukmiddel” wordt ingezet.

Toen een VN-commissie onlangs verklaarde dat Israël in Gaza een genocide begaat, berichtte bijvoorbeeld [ZDF heute](#) (één van de twee belangrijkste nieuwsformaten in Duitsland naast de *ARD Tagesschau*) zeer genuanceerd: eerst werd de inschatting van de commissie weergegeven, dan werd vastgehouden dat Israël en de VS de VN-mensenrechtenraad niet erkennen en zijn commissies als vooringenomen tegenover Israël beschouwen. Dan beschreef de ambassadeur van Israël in Genève het bericht als een schandaal, en verwees hij naar de verantwoordelijkheid van Hamas.

Reeds op 15 mei 2025 werd de houding van de Duitse regering tegenover de genocide-aanklacht prominent in de Bondsdag besproken. Bondskanselier Friedrich Merz ging in zijn *Regierungserklärung* ook in op de oorlog in Gaza. Toen een parlamentslid van *Die Linke* uitriep: “Dit is geen oorlog, dit is een genocide”, kreeg hij een berisping van [Bondsdagvoorzitter Julia Klöckner](#) – waarmee zij tegelijk het

parlementaire gebruik van de term ‘genocide’ in verband met Israël’s oorlog formeel sanctioneerde. Ook recent, tijdens een persconferentie met de Spaanse premier Pedro Sánchez verklaarde [Bondskanselier Merz](#) categorisch dat – in tegenstelling tot de Spaanse regering – de Duitse regering de door Israël in de oorlog ingezette middelen als “kritiek” beschouwt, maar: “Wij delen niet de omschrijving van deze aanpak als een genocide.”

De cultuurfilosofische dimensie:

Duits-Joodse cultuurgeschiedenis, verwerking van de Holocaust en gedistantieerde perspectieven op het complexe Midden-Oosten

5. Relevantie van de Duits-Islamitische, maar vooral ook van de Duits-Joodse cultuurgeschiedenis

Duitsland kan – zeker sinds de arbeidsmigratie van de jaren zestig – worden omschreven als een immigratieland: meer dan 20 miljoen mensen in Duitsland hebben een [migratieachtergrond](#) (dus een kwart van de bevolking), van wie ongeveer [5,5 miljoen moslim](#) zijn. Sinds de jaren zeventig valt er een Duits-Turkse of Duits-Islamitische cultuur- en literatuurgeschiedenis te schetsen: waar auteurs als Aras Ören en Emine Sevgi Özdamar het Duits nog gebruikten als tweede taal voor een ‘[interculturele literatuur](#)’, ontwikkelde een jongere generatie – zoals schrijver Feridun Zaimoglu ([Kanak Sprak](#), 1995) of regisseur Fatih Akin ([Gegen die Wand](#), 2004) – vernieuwende esthetieken om de interculturele en intergenerationele spanningen te verkennen. In de laatste jaren zijn er ook Palestijnse of Duits-Palestijnse kunstenaars en mediapersoonlijkheden bekend geworden, onder wie de schrijfster [Joana Osman](#) en de comedians [Abdul Kader Chahin](#) en [Amjad](#) (Abu-Hamid). Navid Kermani, een zoon van Iraanse ouders, wordt beschouwd als een van de belangrijkste intellectuelen in Duitsland en publiceerde onlangs nog [een e-mailuitwisseling](#) met de Israëlische socioloog Natan Sznaider.

Deze Duits-Islamitische cultuur- en literatuurgeschiedenis wordt steeds meer onderwerp van academisch onderzoek (onder meer over [Zaimoglu](#)). Daartegenover staat echter een veel langer teruggrijpende Duits-Joodse cultuurgeschiedenis, die een centrale plaats inneemt in het Duitse onderwijssysteem en in culturele en academische instellingen. Deze geschiedenis wordt onder meer gedocumenteerd in het [Zentralarchiv zur Erforschung der Geschichte der Juden in Deutschland](#) (Heidelberg) en aan het [Institut für die Geschichte der deutschen Juden](#) (Hamburg). Duitsland beschikt bovendien over grote Joodse musea in [Berlijn](#) en [Frankfurt](#), instellingen als het [Selma Stern Zentrum für Jüdische Studien Berlin-Brandenburg](#) en negentien universiteiten waar opleidingen [Jüdische Studien](#) of [Judaistik](#) gevolgd kunnen worden.

De rijkdom van de Duits-Joodse literatuur- en filosofiegeschiedenis laat zich hier enkel aanduiden. Een diepere inkijk biedt bijvoorbeeld het [Handbuch der deutsch-jüdischen Literatur](#), dat de verbinding tot in de middeleeuwen terug volgt. Nog steeds werkzaam is de filosofische *Aufklärung* (‘verlichting’), die ondenkbaar zou zijn zonder het werk van [Moses Mendelssohn](#) (1729–1786). [Heinrich Heine](#) (1797–1856) geldt wellicht als de beroemdste dichter van de *Vormärz* en staat met [Deutschland. Ein Wintermärchen](#) (1844) in elke literaire canon.

Duits-Joodse auteurs als Alfred Kerr (1867–1948), [Kurt Tucholsky](#) (1890–1935) en Theodor Wolff (1868–1943) behoorden tot de belangrijkste journalisten van de *Weimarer Republik*. In de moderniteit schreef [Franz Kafka](#) (1883–1924) – als vertegenwoordiger van de joods-Duitstalige minderheid in Praag

– met [*Die Verwandlung*](#) (1912) en [*Der Prozeß*](#) (1925) wereldliteratuur, die zelfs spreekwoordelijk is geworden (*kafkaësk*). Moderne dichtersessen als [*Else Lasker-Schüler*](#) (1869–1945) of de latere [*Nobelprijswinnares Nelly Sachs*](#) (1891–1970) moesten voor de nationaalsocialisten vluchten. Na de gruwelen van de Shoah trachtten intellectuelen als dichter [*Paul Celan*](#) (1920–1970), die het merendeel van zijn [*familie in de Holocaust verloor*](#), schrijfster [*Ilse Aichinger*](#) (1921–2006) en germaniste [*Ruth Klüger*](#) (1931–2020) de Duitse taal esthetisch-reflexief in te zetten voor een literatuur van herinnering. Hun werken – [*Mohn und Gedächtnis*](#) (gedichtenbundel, 1952, Celan), [*Die größere Hoffnung*](#) (roman, 1948, Aichinger) en [*Weiter leben. Eine Jugend*](#) (autobiografie, 1992, Klüger) – zijn ook in Duitsland breed gereciperd, ook al verbleven hun auteurs na de Shoah in Oostenrijk, Frankrijk of de VS.

Een vergelijkbare betekenis hebben Duits-Joodse filosofen gehad voor de Duitstalige filosofiegeschiedenis. Tot hen behoren figuren als Hermann Cohen (1842–1918), Franz Rosenzweig (1886–1929) en Gershom Scholem (1897–1982), maar ook de vertegenwoordigers van de zogenaamde [*Kritische Theorie*](#) of [*Frankfurter Schule*](#): Walter Benjamin (1892–1940), Theodor W. Adorno (1903–1969), Max Horkheimer (1895–1973) en Siegfried Kracauer (1889–1966). Bepaalde geschriften van deze denkers hebben wereldwijde invloed bereikt, onder meer Benjamins mediatheoretisch essay [*Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*](#) (1935) of [*Dialektik der Aufklärung*](#) (1947) van Adorno en Horkheimer, waarin zij ook [*reflecteren over antisemitisme*](#) om bij te dragen aan de verwerking van de Holocaust en haar ideologische voorwaarden. Eveneens van wereldformaat is het werk van de naar de VS gevluchte filosofe [*Hannah Arendt*](#) (1906–1975). Film maker Margarethe von Trotta wijdde een internationaal succesvolle biopic aan [*Hannah Arendt*](#) (2012), met Barbara Sukowa in de hoofdrol.

Naast deze indrukwekkende aanwezigheid van de Duits-Joodse cultuurgeschiedenis – die tot op vandaag bestudeerd en onderwezen wordt – is er in Duitsland ook een pijnlijke historische les levendig: het is vandaag nauwelijks voorstelbaar dat denkers en schrijvers van wereldfaam als Adorno, Benjamin, Arendt of Sachs ooit moesten emigreren omdat ‘Joods denken’ niet meer gelijkwaardig werd behandeld en zelfs vervolgd werd. Uiteraard is daaruit in Duitsland een sterke reflex gegroeid om de gelijkwaardigheid en vrijheid van ‘Joods denken’ op een bijzondere manier te beschermen.

Daarbij komt dat de talrijke Duitse onderzoeksinstituten die zich met deze cultuurhistorische traditie bezighouden, geen enkel belang hebben bij het saboteren van hun eigen werk – werk dat vaak steunt op samenwerking met Israëlische experts en onderzoeksinstituten of op archiefmateriaal dat in Israël wordt bewaard (zoals de [*Gershom Scholem Collection*](#) of [*manuscripten van Kafka*](#)). Bovendien bestaan er netwerken van onderzoekssamenwerking die in Vlaanderen in deze vorm ontbreken, bijvoorbeeld een in 1997 door de *Deutsche Forschungsgemeinschaft* opgezet excellentieprogramma dat expliciet [*Duits-Israëlische projectcoöperaties*](#) ondersteunt. Of de samenwerking tussen de *Robert Bosch Stiftung* in München en [*Molad – Zentrum für die Erneuerung der israelischen Demokratie*](#), die het uitdrukkelijk als haar taak ziet de liberale krachten in de enige democratie van het Midden-Oosten denkrimte te bieden.

6. Erkenning van de complexiteit en tegenstrijdigheid van de situatie in het Midden-Oosten

In de Duitse cultuurgeschiedenis en in de actuele mediadebatten zijn de oordelen minder eenduidig aanwezig – Israël én Hamas worden verantwoordelijk gehouden voor het voortduren van de oorlog; Palestijnen verschijnen tegelijk als slachtoffers van de huidige oorlog én als terroristische daders in de

(Duitse) geschiedenis; beelden van verhongerende Palestijnse kinderen staan naast beelden van hongerende Duits-Israëliëse gijzelaars. Al historisch tekent zich in Duitsland een terughoudender en genuanceerder beeld van de situatie in het Midden-Oosten af. Terwijl in België een sterke druk op de regering wordt uitgeoefend om in dit conflict tegen Israël te interveniëren, pleit volgens een peiling een meerderheid van de Duitsers – gezien de vele wereldwijde crises – algemeen voor een [diplomatieke en militaire terughoudendheid](#) van hun land.

Ook artistieke reflecties die het Midden-Oosten als handelingskader verkennen, bewegen zich buiten eenduidige vriend-vijandbeelden. Literatuurhistorisch kan hier de roman [Die Fälschung](#) (1979) van Nicolas Born worden genoemd, die in 1981 door Volker Schlöndorff werd [verfilmd](#) met Bruno Ganz in de hoofdrol. Schlöndorff had twee jaar eerder al de buitenlandse Oscar ontvangen voor zijn verfilming van de Grass-roman *Die Blechtrommel*. In *Die Fälschung* vertelt Born het verhaal van journalist Georg Laschen, die verslag uitbrengt over de Libanese burgeroorlog (de figuur ‘Laschen’ is gebaseerd op de *Stern*-journalist Kai Hermann, in België bekend als coauteur van *Christiane F. – Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*). De verlichtingsgezinde, kritische journalist Laschen botst in Libanon op een ondoorgroendelijke en brute realiteit, die hem de onmogelijkheid toont om, los van commercieel sensatiejournalisme, enige ‘morele waarheid’ te beschrijven. Tegelijk wordt de valsheid van zijn eigen leven zichtbaar: zijn huwelijk ligt in puin, net zoals het land waarover hij verslag moet uitbrengen: ‘Ons samenleven is toch vals, een vervalsing, zo ervaar ik het.’ Born gebruikt de Libanese burgeroorlog als spiegel voor de individuele chaos en het falen van zijn protagonist – de roman behoort tot de na-68er stroming van de *Neue Subjektivität*. Volgens een [bijdrage van Dirk Rose](#) voert de roman een meervoudige vervalsing op: een vervalsing “van media-inhouden en nieuws”, “van taal”, “van bewustzijn” en “van samenleving”.

Bovendien loopt er in de Duitse cultuurgeschiedenis een sterke traditie van culturele verzoeningsfantasieën, die oproepen om starre vriend-vijand- of dader-slachtoffer-narratieven te overstijgen. Deze traditie strekt zich uit van Gotthold Ephraim Lessings verlichtingsstuk [Nathan der Weise](#) (1779) – met de beroemde [ringparabel](#) – tot in Duitsland geproduceerde, bekroonde hedendaagse films die proberen een verzoening tot stand te brengen. Zo vertelt de film [Das Herz von Jenin](#) (2010), bekroond met de [Duitse Filmpreis voor Beste Documentaire](#), het verhaal van de Palestijn Ismael Khatib, wiens twaalfjarige zoon Ahmed door een Israëlische soldaat werd doodgeschoten. [De film](#) toont hoe Ismael, die de organen van zijn zoon doneerde, een Bedoeïenenjongen, een Druze en de dochter van een Joods-orthodoxe familie bezoekt, die allen door die organen werden gered. De film [Kaddisch für einen Freund](#) (2012) speelt zich af in Berlijn en vertelt het verhaal van een verzoening tussen de oude Alexander, een Jood, en zijn veertienjarige buurjongen Ali: ondanks alle wederzijdse vooroordelen raken de twee uiteindelijk bevriend.

De dimensie van de media:

Breder medialandschap en geen genocide-consensus

7. Het bredere medialandschap toont zeer uiteenlopende posities naast elkaar

[Het Duitse medialandschap](#) is bijzonder groot en pluriform – de Duitse media bereiken ongeveer twaalf keer zoveel mensen als de Vlaamse. Daardoor ontstaat vanzelf een grotere variatie in de berichtgeving over het Midden-Oosten. Eén van de grootste Duitse mediaconcerns, de [Axel Springer Verlag](#) uit

Hamburg, waaronder met *Bild* een van de grootste kranten ter wereld valt, positioneert zich in zijn redactiestatuut expliciet pro-Israëliisch en trans-atlantisch. Ook de grote openbare omroep – met *ARD* en *ZDF*, naast de talrijke regionale zenders zoals *WDR*, *BR*, *MDR* enzovoort – die jaarlijks zo’n 10 miljard euro aan bijdragen ontvangt, presenteert zeer uiteenlopende perspectieven op het Midden-Oostenconflict.

Veel sterker dan in België of Vlaanderen wordt er bijvoorbeeld bericht over de “[gijzelterreur van Hamas](#)” (*Tagesschau*, 5.9.2025) of over [de massaprotesten in Israël tegen het oorlogsbeleid van de regering](#) (*Tagesschau*, 7.9.2025). Daarnaast streeft de openbare omroep ernaar om presentatoren in te zetten die zelf interculturele profielen belichamen: *ZDF*-presentatrice Dunja Halali is de dochter van Iraakse christenen; Pinar Atalay (inmiddels *RTL*) is de dochter van Turkse ouders; Andrea Kiewel, presentatrice van het *ZDF-Morgenmagazin*, woont met haar Israëlische partner in Tel Aviv – en moest in juni 2025 voor een aflevering vervangen worden toen het luchtruim boven Israël wegens Iraanse aanvallen gesloten was.

Ten slotte bestaan er binnen de Duitse linkzijdige uitgesproken pro-Israëliische media, zoals de weekkrant [Jungle World](#) of het radicaal-linkse maandblad *Konkret*.

8. Onenigheid in de cultuursector en het activisme van pro-Israëliische intellectuelen

Ook in de Duitse cultuursector en intellectuele wereld is er veel verdeeldheid zichtbaar. Er verschijnen wel manifesten tegen de oorlogspolitiek van Israël, maar die vinden aanzienlijk minder ondertekenaars dan vergelijkbare manifesten in België (vgl. [Amnesty International Deutschland](#), een [campagne van acteurs](#) of de verdeeldheid van [PEN Berlin](#) over een resolutie omtrent de oorlog). Zo laten uiteenlopende auteurs die in de VS opgroeiden en later naar Duitsland verhuisden, zoals Deborah Feldmann ([Unorthodox](#)) en Susan Naiman ([Learning from the Germans: Race and the Memory of Evil](#)), zich [kritisch](#) uit over wat zij ervaren als [eenzijdige pro-Israëliische debatten in Duitsland](#).

Daartegenover staan tal van prominente intellectuelen en mediapersoonlijkheden die uitgesproken pro-Israëliische posities innemen en vaak aanwezig zijn in talkshows of tijdschriften – zoals de historicus [Michael Wolffsohn](#), de schrijvers [Maxim Biller](#) en [Mirna Funk](#), of de psycholoog [Ahmad Mansour](#). Een opvallend verschil met de feministische beweging in Vlaanderen is bovendien dat de traditionele *Frauenbewegung* in Duitsland zich op bijzonder kritische wijze opstelt tegenover patriarchale structuren binnen de islam. Vooral [Alice Schwarzer](#), de oprichtster van het belangrijke tijdschrift *Emma*, maar ook andere prominente stemmen zoals [Necla Kelek](#) of [Seyran Ates](#) – die als vrouwelijke imam in haar zelf opgerichte moskee voorging – leggen hier andere accenten.

In de muziek werden in [Berlijn](#) (2023) en [Hamburg](#) (2024) solidariteitsconcerten georganiseerd door de prominente Duits-Joodse pianist [Igor Levit](#), onder de titel *Gegen das Schweigen. Gegen Antisemitismus*. Igor Levit verklaarde in een zeven minuten durend interview voor de *Tagesthemen* dat de Gentse “uitnodigingsweigering van de Münchener Philharmoniker vanwege hun dirigent Shani” een “ondraaglijke daad” en een “klassieke, walgelijke vorm van antisemitisme” was.

In de literatuur kan men vandaag zelfs spreken van een eigen stroming binnen de [jüngere deutschsprachige jüdische Literatur](#); auteurs als Sasha Marianna Salzmann ([Gleichzeit](#), 2024), [Dana von Suffrin](#) hebben zich nadrukkelijk gepositioneerd. Ook de Nobelprijswinnares voor Literatuur, [Elfriede Jelinek](#), heeft bijgedragen tot de discussies.

Terwijl in Vlaanderen de culturele boycot van Israël een meerderheidsopinie lijkt te zijn, richt het ‘cancellen’ in Duitsland zich eerder tegen degenen die Israël willen cancelen. Zo heeft de [Universität zu Köln](#) in 2024 haar uitnodiging aan de Amerikaanse filosofe Nancy Fraser om in de context van haar [Albertus Magnus Gastprofessur](#) een lezing te geven teruggetrokken, omdat zij de brief *Philosophy for Palestine* had ondertekend, waarin werd opgeroepen tot een academische en culturele boycot van Israëlische instellingen. Deze afzegging werd breed en [controversieel bediscussieerd](#).

Ook de linkse partijen in Duitsland worstelen meer met hun posities dan in Vlaanderen: [Die Linke](#) verloor in 2024 enkele prominente leden die het toenemend antisemitisch geachte partijbeleid niet meer wilden steunen. Ook [Bündnis 90/Die Grünen](#) discussiëren intensief over hun standpunten – deelname aan pro-Palestijnse demonstraties ligt voor hen bijvoorbeeld veel minder voor de hand dan voor de Vlaamse Groenen. Met [Volker Beck](#) werd in 2022 een langdurig Groen-Bondsdaglid tot voorzitter van de *Deutsch-Israelische Gesellschaft* gekozen, die zich in de oorlog [duidelijk pro-Israëliisch](#) uitspreekt.

Ook de Duitse satirici worstelen met uiteenlopende posities: enerzijds uit de *Heute Show* op ZDF zich kritisch over de verschijningsvormen van [maatschappelijk antisemitisme](#) en van [antisemitisme in de rapscene](#). Anderzijds vraagt een satirisch programma als *Die Anstalt* zich af of men in het licht van het Gaza-conflict niet moet spreken van een “[peinlich schweigende Satire](#)” (‘pijnlijk zwijgende satire’). Het *ZDF Magazin Royale* van Jan Böhmermann reflecteert dan weer over “[hoe Duitsland spreekt over de oorlog in het Midden-Oosten](#)”.

Samengevat kan men stellen dat de standpunten over Gaza en over een culturele boycot van Israël in Duitsland zeer controvers zijn en dat die controverse op uiteenlopende manieren wordt gevoerd. De poging om onder de hashtag [#StrikeGermany](#) op te roepen tot een boycot van Duitse culturele instellingen wegens de zogenaamde ‘Israël-vriendelijkheid’ van Duitsland, werd in Duitsland wel opgemerkt, maar nauwelijks ernstig genomen.

9. De Duitse herinneringscultuur is in wezen anti-antisemitisch

In Vlaanderen wordt vaak benadrukt dat Duitsland uit zijn verantwoordelijkheid voor de Holocaust veel sterker stelling zou moeten nemen tegen de oorlogspolitiek van Israël. Dit op Duitsland geprojecteerde beeld houdt echter geen rekening met de specifieke vorm van herinneringscultuur die Duitsland vandaag kenmerkt: de Duitse herinneringscultuur is in de kern *anti-antisemitisch*. Daardoor is het in de Duitse context niet vanzelfsprekend om met het argument “de Holocaust mag zich niet herhalen” net tegen de enige Joodse staat ter wereld positie te kiezen.

Als de grootste catastrofe uit de Duitse geschiedenis de heerschappij van het nationaalsocialisme was, en daarin in het bijzonder de uitvoering van de Holocaust – waarvan Joden veruit de grootste slachtoffergroep vormden –, dan moet de blijvende kritische omgang met dit deel van de Duitse geschiedenis, zeker binnen de wetenschap, als onontbeerlijk worden beschouwd. [Adolf Hitler](#) bepaalde nog in zijn testament: “Voor alles verplicht ik de leiding van de natie en haar volgelingen tot de strikte naleving van de rassenwetten en tot de meedogenloze weerstand tegen de vergiftiger van alle volkeren, het internationale jodendom.”

Ballingen zoals Theodor W. [Adorno](#) traden onmiddellijk na het einde van het nationaalsocialisme publiekelijk naar voren met de stelling dat de wereld consequenties uit de Holocaust moest trekken.

Bekend werd zijn uitspraak: “Hitler heeft de mensen in hun staat van onvrijheid een nieuwe categorische imperatief opgelegd: hun denken en handelen zo in te richten dat Auschwitz zich niet herhaalt, dat iets dergelijks nooit meer gebeurt.”

Door de uitdagingen van de Koude Oorlog kon de ‘denazificatie’ in de ‘frontstaat Bondsrepubliek Duitsland’ echter niet zo intensief worden uitgevoerd als de geallieerden aanvankelijk hadden voorzien. In de jaren vijftig voltrok zich niet alleen het zogenaamde *Wirtschaftswunder*, maar ook een proces van verdringing van de nationaalsocialistische misdaden. Dit klimaat wordt indringend verbeeld in de film [Labyrinth des Schweigens](#) (2014).

Pas de [Frankfurter Auschwitzprozesse](#) (1963-65) en de studentenrevolte van 1968 (zoals eerder beschreven) delegitimeerden de aanspraken van de nazi-vaders op gezag en maakten de Holocaust maatschappelijk bespreekbaar. Vooral sinds de jaren tachtig is de herinneringscultuur aan de Holocaust ook maatschappelijk en politiek breed geïnstitutionaliseerd en in de kern anti-antisemitisch. Een belangrijke rol speelde daarbij een toespraak van bondspresident Richard von Weizsäcker in 1985, waarin hij 8 mei 1945 bestempelde als een [Tag der Befreiung](#) (‘dag van bevrijding’) – en een heel gedeelte van zijn rede wijdde aan de noodzakelijke Duits-Joodse herinneringscultuur.

Hoewel de uitbouw van een officiële herdenkingscultuur pas in de jaren tachtig echt op gang kwam, [herdenkt de Deutsche Bundestag](#) inmiddels jaarlijks in een plechtige zitting de slachtoffers van het nationaalsocialisme. Voor veel Duitse scholieren is het bezoek aan minstens één van de voormalige [vernietigingskampen](#) zoals [Dachau](#), [Buchenwald](#), [Sachsenhausen](#), [Mauthausen](#) of [Bergen-Belsen](#) verplicht. In het hart van Berlijn staat het [Denkmal für die ermordeten Juden Europas](#) (waarbij er een [controversieel debat](#) plaatsvond over de manier waarop deze prominente herinneringsplaats in het ‘centrum van de natie’ vormgegeven moest worden).

Het anti-antisemitische karakter van deze herinneringscultuur komt ook terug in de populaire cultuur en in het dagelijks leven. Een lied in Keuls dialect zoals [Kristallnacht](#) van de groep BAP werd een van de bekendste nummers van de Duitse rockmuziek, speelde een grote rol in antiracistische contexten en werd later door Samy Deluxe omgezet in [een hoogduitse rapversie](#). De Keulse kunstenaar Gunter Demnig heeft zijn [Stolpersteine](#) inmiddels in meer dan dertig Europese landen geplaatst – zijn project geldt als het grootste decentrale gedenkm monument ter wereld.

De historicus [Götz Aly](#) formuleerde het ooit ironisch: “Van wereldkampioen in moorden is Duitsland wereldkampioen in herdenken geworden.” Vanuit deze – vanzelfsprekend problematische en cynische – houding van vermeende ‘herinneringspolitieke superioriteit’ hebben twee Duitse columnisten, Henryk M. Broder en Thomas Schmid, België verweten dat het, gezien zijn eigen onverwerkte [koloniale verleden in Congo](#), enkel “voor de eigen geschiedenis uit(...)wijkt door in de kwestie Palestina een [schijnbaar antikoloniaal vlaggetje](#) op te steken.” Door uitsluitend dat aspect te benadrukken produceren Broder en Schmid uiteraard net zo goed een ongenueanceerd en kleinerend beeld van België als het Duitslandbeeld dat Gennez voor de Vlaamse publieke opinie construeert.

De dimensie van het hoger onderwijs:

Federale en ideologische verdeeldheid als kracht tegenover totalitaire ervaringen

10. De nazi-universiteiten als eerste toneel van de uitsluiting van Joden en de zelfkritiek van de disciplines

Omdat de nazi-partij NSDAP tijdens de *Weimarer Republik* nooit een absolute meerderheid behaalde, moest de partij na de machtsovername op 30 januari 1933 de staat snel omvormen tot een fascistisch en antisemitisch regime (*Gleichschaltung*). Daarbij speelde de *Deutsche Studentenschaft* een centrale rol. Tijdens de beruchte *Bücherverbrennung* van 10 mei 1933 werden de werken van Joodse, marxistische en pacifistische auteurs in het vuur gegoooid. De vierde door de studentenleiders geproclameerde these van deze '*Aktion wider den undeutschen Geist*' (de NS-campagne tegen de 'on-Duitse geest') luidde veelzeggend: "Onze gevaarlijkste tegenstander is de Jood en wie hem gehoorzaamt." In de nasleep werden de Duitse universiteiten 'gezuiverd' van politieke tegenstanders en van Joden. Een wereldberoemde denker als de Duits-Joodse filosoof *Walter Benjamin* had zelfs vóór die tijd al geen collegae gevonden die zijn later invloedrijke *Ursprung des deutschen Trauerspiels* als habilitatie wilden erkennen (een habilitatie is het 'tweede doctoraat' dat men in Duitsland moet schrijven om hoogleraar te kunnen worden).

Concreet werd op 7 april 1933 het *Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums* ('Wet tot herstel van het ambtenarenapparaat') uitgevaardigd, en op 25 april 1933 volgde het *Gesetz gegen die Überfüllung deutscher Schulen und Hochschulen* ('Wet tegen de overbevolking van Duitse scholen en universiteiten'). Samen maakten deze het mogelijk om zogenaamde 'niet-arische' professoren en studenten van de universiteiten te verwijderen. Aan de *Universität Frankfurt*, die voordien in het bijzonder door Joodse professoren was gevormd, leidde dit er bijvoorbeeld toe dat ongeveer honderd Joodse geleerden werden ontslagen – en dat de universiteit een heel ander, namelijk nationaalsocialistisch, karakter kreeg. Deze ontwikkelingen aan de universiteiten verliepen uiteraard parallel met maatschappelijke vormen van boycot en uitsluiting.

Reeds vanaf het midden van de jaren 1920 had zich in Duitsland een anti-Joodse boycotbeweging gevormd. Het *Zentral-Komitee zur Abwehr der jüdischen Greuel- und Boykotthetze*⁶ stond onder leiding van *Julius Streicher*, die tevens hoofdredacteur was van het antisemitische tijdschrift *Der Stürmer* en die in 1946 tijdens de processen van Neurenberg wegens misdaden tegen de menselijkheid ter dood werd veroordeeld. Vanaf 1 april 1933 werd onder regie van Streichers *Zentral-Komitee* een *boycot van Joodse winkels, artsen en advocaten* ingevoerd (die echter al na enkele dagen werd *stopgezet*, omdat de bevolking zich niet massaal bij de boycot aansloot en het buitenland reageerde met een *boycot van Duitse producten*). Onder de Duitse Joden leidde deze – zij het korte – boycot tot veel debatten en versterkte hij uiteindelijk onder meer zionistische aspiraties, zoals *Wolfgang Benz* heeft aangetoond. In

⁶ Die titel mag erg vreemd lijken: het ging hier om de antisemitische toeschrijving dat 'de Joden' gruweldaden tegen Duitsland pleegden. Die topos verwees naar het manicheïsch wereldbeeld van de nazi-ideologie, waarin 'Joden' en 'Ariërs' (in de zin van de nationaalsocialistische rassenleer) met elkaar in een strijd verwikkeld zouden zijn, die uiteindelijk de vernietiging van één van beide 'rassen' zou betekenen.

een volgende fase voerden de nationaalsocialisten in 1935 de [Nürnberger \(Rassen-\)Gesetze](#) in – een verdere stap op weg naar de Holocaust.

Als gevolg van de nationaalsocialistische en antisemitische *Gleichschaltung* van de universiteiten moesten veel wetenschappelijke disciplines later een fase van intensieve zelfkritiek doorlopen. De [geneeskunde](#) had haar samenwerking met de nazi's gebruikt voor experimenten die de menselijke waardigheid schonden.

Ook de germanistiek heeft op tal van manieren de nationaalsocialistische ideologie en het antisemitisme ondersteund en 'volkshistorisch' of racistisch proberen te verantwoorden. [Julius Petersen](#) construeerde als voorzitter van de *Goethe-Gesellschaft* een beeld van Goethe dat zogezegd nationalistische ideologemen van het nationaalsocialisme zou hebben voorspeld. [Josef Nadler](#) liet in zijn '[stamverwantschappelijke literatuurgeschiedschrijving](#)' racistische constructies binnensijpelen – en in zijn canoniseringsprocessen trad hij eveneens antisemitisch op.

Hoewel het tot de [Germanistentag van 1966 in München](#) duurde voordat de discipline zich met haar eigen verleden confronteerde, zijn intussen verschillende aspecten van de relatie tussen [germanistiek en nationaalsocialisme](#) grondig onderzocht. Dat er op de internationale, Belgische en Vlaamse handtekeninglijsten van manifesten die pleiten voor een academische en/of culturele boycot van Israël geen of nauwelijks namen van Belgische germanisten te vinden zijn, hangt wellicht samen met de specifieke kennis binnen de germanistiek over haar rol als medeverantwoordelijke en ondersteunende discipline van het nationaalsocialisme.

Daarom bestaat er vandaag bij veel Duitse academici een bijzondere gevoeligheid wanneer aan universiteiten maatregelen worden genomen die de samenwerking met de enige Joodse staat ter wereld beperken, of die indirect een inperking van de academische vrijheid van Joodse wetenschappers betekenen. Bovendien leert de wetenschapsgeschiedenis van het nationaalsocialisme dat het antisemitische klimaat – dat al in de *Weimarer Republik* groeide – Joodse wetenschappers in hun loopbaan belemmerde of die loopbaan zelfs beëindigde, terwijl hun oeuvre later internationaal aanzien verwierf.

11. Universiteiten als niet-ideologische ruimten van vrijheid en kiemcel van de open samenleving

Misschien meer nog dan in andere landen leeft in Duitsland het besef dat universiteiten geen apolitieke ruimten zijn. Terwijl de [universiteiten onder het nationaalsocialisme](#) minder belang hechtten aan prestaties dan aan ideologische en raciaal-biologische criteria, werden de [universiteiten in de Deutsche Demokratische Republik \(DDR\)](#) onderworpen aan een strak goed-slecht-schema ('het goede socialistische Oosten' versus 'het slechte kapitalistische Westen'). Informele medewerkers van de *Stasi* (*Staatssicherheit*) waren, ter controle, diep in de universiteiten verankerd. Als gevolg hiervan heeft de *Bundesrepublik Deutschland* haar onderwijssysteem – in afbakening van zowel het nationaalsocialisme als de socialistische DDR – zo ingericht dat een algehele ideologisering van de universiteiten, alsook de uitsluiting van bepaalde groepen en de normering van taal en curricula wordt voorkomen.

In een duidelijke afbakening van de censuur- en controlepraktijken van het academische, culturele en politieke leven onder het nationaalsocialisme en in de DDR speelt het vrijheidsbegrip als positief referentiepunt in de geschiedenis van de Bondsrepubliek Duitsland een bijzondere rol. Deze verwijzing gaat terug tot de Verlichting en is met het volkslied [Die Gedanken sind frei](#) diep in de Duitse denkwereld

verankerd. Zelfs uit de elektronische (body) muziek blijkt dit: zo liet de band *DAF* (*Deutsch Amerikanische Freundschaft*, ironisch bedoeld) in 1981 met haar bekendste nummer [Mussolini](#) de energieke wens horen om de inpalming door ideologieën en religies als het ware weg te dansen: “*Und tanz den Kommunismus. Und tanz den Mussolini. Und tanz den Adolf Hitler. Und tanz den Jesus Christus.*”

Bij de val van de Muur, die voor de Oost-Duitsers heel concreet de weg naar vrijheid opende, werd het reeds in 1987 verschenen lied *Freiheit* van Marius Müller-Westernhagen de officieuze nationale hymne. Terwijl de Duitstalige zanger Müller-Westernhagen in het buitenland nauwelijks bekend is, vult hij in Duitsland voetbalstadions. In [Freiheit](#) klinkt het: “*Freiheit, Freiheit, ist das Einzige, was zählt.*”

De waarde van de geestelijke vrijheid werd na het nationaalsocialisme in de Bondsrepubliek ook institutioneel beschermd. Dat was eveneens [een les uit de ondergang van de democratie in de Weimarer Republik](#), waarin de nationaalsocialisten bij verkiezingen nooit een absolute meerderheid behaalden, maar uiteindelijk toch, door het ontbreken van een sterke democratische middenklasse en door de zwakheid van de politieke en culturele instellingen, de macht konden grijpen en de samenleving konden ‘*gleichschalten*’. Een van de consequenties was de versterking en privilegering van het ambtenarenapparaat in de nieuw opgerichte Bondsrepubliek Duitsland (bv. door hoge pensioenen en toegang tot een privéziekteverzekeringssysteem), en de verplichting van de ambtenaren om een eed af te leggen op de vrijheidslievende en democratische Duitse grondwet.

Dit noodzakelijke engagement wordt actief bewaakt: na de studentenrevolte en de aangekondigde ‘mars door de instellingen’ werd in 1972 het zogenaamde [Radikalenerlass](#) ingevoerd, op basis waarvan kandidaat-ambtenaren die als linksradicaal werden bestempeld, de toegang tot het ambtenarenapparaat werd geweigerd. Vandaag wordt [een gelijkaardige procedure](#) besproken voor ambtenaren die lid zijn van de partij AfD, die officieel als [consistent rechts-extreem](#) wordt beschouwd.

Een belangrijke consequentie van deze historische ervaringen is [de federalisering van het Duitse onderwijs](#) en de opsplitsing per deelstaat: onderwijs is de bevoegdheid van de zestien deelstaten, die elk hun eigen systemen, accenten en structuren ontwikkelen. Het idee dat alle ca. 420 Duitse hogescholen en universiteiten in een politieke of morele kwestie één lijn zouden trekken, is het Duitse systeem daarom structureel vreemd. Deze diversiteit en tegenstrijdigheid wordt als een kracht beschouwd: er bestaan zowel centra voor *Jüdische Studien* alsook onderzoeks- en onderwijsdomeinen over *Palästina und den Nahostkonflikt* – met navenant uiteenlopende methodes en zelfbeelden.

Daarom is het vandaag in Duitsland – anders dan in Vlaanderen – de regel dat rectoren politiek neutraal optreden, dat politieke bezettingen van universiteitsgebouwen zo nodig met politiegeweld worden beëindigd en in de openbaarheid worden geproblematiseerd. Zo ontstond er bijvoorbeeld al grote publieke verontwaardiging toen de voorzitter van de Technische Universität Berlin, [Geraldine Rauch](#), gewoon een tweet ‘likete’ waarin sprake was van een “*Völkermord in Gaza.*” Zij kon haar functie wel behouden omdat ze onder meer “consequent optreden tegen antisemitische protesten”, “[meer leerinhouden over antisemitisme](#)” en “een persoonlijk spreekuur voor Joodse studenten” invoerde. De voorzitter van de Humboldt-Universiteit in Berlijn, Julia von Blumenthal, hekelt achteraf de [vernietiging van het Emil Fischer-auditorium](#) door pro-Palestijnse protesten. Reeds in 2024 hadden de *Hochschulverband* en de toenmalige [federale minister van Onderwijs, Bettina Stark-Watzinger](#), een door talrijke academici ondertekende [steunbrief](#) voor pro-Palestijnse protesten aan de universiteiten scherp bekritiseerd.

12. Lessen uit het nationaalsocialisme: individueel verzet in plaats van collectieve ideologieën

Na de gruwelijke ervaringen met collectivistisch georganiseerde staatsstelsels zoals het nationaalsocialisme en de DDR – en hun ideologisch indoctrinerende jeugdorganisaties zoals de *Hitler-Jugend*, de *Bund Deutscher Mädel* of de *Freie Deutsche Jugend* – geldt het in Duitsland als eerder ongepast om zich in een brede collectivistische jeugdbeweging te organiseren. De ideologisch natuurlijk veel neutralere scoutsbeweging telt in België, in verhouding tot de bevolking, dan ook een veelvoud aan leden vergeleken met Duitsland. Als jongere in uniform door de stad of het bos lopen is in Duitsland nu eenmaal historisch zwaar beladen.

Die houding is zelfs spreekwoordelijk in de Duitse taal doorgedrongen. Heiner Müller, de DDR-dramaturg, goot ze in 1992 – dus na de val van de Muur en tegen de achtergrond van een hernieuwd opkomend Duits nationalisme – in een bekend aforisme: “*Zehn Deutsche sind natürlich dümmer als fünf Deutsche*” (‘Natuurlijk zijn tien Duitsers dommer dan vijf Duitsers’).

Films over het nationaalsocialisme zoals *Napola – Elite für den Führer* (2004) of *Sophie Scholl – Die letzten Tage* (2005) of over onderwijs in de DDR zoals *Das schweigende Klassenzimmer* (2018) verbeelden het ideaal van individueel verzet tegen een allesomvattende ideologie. Vooral de Münchense studente Sophie Scholl, die met haar verzetsgroep *Die Weiße Rose* pamfletten tegen de nazi's verspreidde, groeide na haar executie uit tot icoon van dit verzet tegen ideologische orthodoxie. “Het gaat ons om ware wetenschap en echte geestelijke vrijheid!”, luidde de oproep van *Die Weiße Rose* in hun laatste, zesde pamflet.

Discriminatie en ongelijke kansen, zoals die door een algemene academische boycot voor getroffen onderzoekers (direct of indirect) zouden ontstaan, worden in Duitsland daarom eerder gezien als aanleiding tot individueel protest of weigering. Trots is men er vandaag eerder op politieke verdeeldheid dan op morele eenvormigheid.

Vrede, vrijheid en verschillen: een conclusie

Karl Popper, een geassimileerde Joodse wetenschapsfilosoof die in de jaren dertig uit Oostenrijk moest vluchten, gaf als bedreigde en geboycotte wetenschapper één van zijn hoofdwerken de titel *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde* (‘de open samenleving en haar vijanden’). Al in 1934, dus één jaar na de machtsovername door de nationaalsocialisten, formuleerde hij in zijn werk *The Logic of Scientific Discovery* (p. 279): “Ik geloof dat de vooruitgang van de wetenschap afhangt van de vrije competitie van ideeën, en dus van vrijheid, en dat zij tot een einde moet komen wanneer de vrijheid wordt vernietigd.”

Duitsland heeft deze les op pijnlijke wijze moeten leren: wanneer de *Gleichschaltung* van het denken en het meelopen onder sociale druk tot de dominante houding worden, hoeven de machtsverhoudingen maar licht te verschuiven opdat een grote catastrofe zich kan voltrekken. Maar: de geschiedenis blijft open. Vrede blijft mogelijk. Vrijheid blijft noodzakelijk.

Culturele verschillen zijn moeilijk, complex en interessant. Wanneer wetenschap zich erop richt om via nuance en *Aufklärung* een bijdrage te leveren aan een beter begrip van de uitdagingen van vandaag, helpt dit misschien meer dan het ijveren voor een academische boycot.

Vermeldingen

→ [Hier](#) vindt u de **meest recente versie** van deze tekst, evenals toegang tot de bijhorende **podcast**.

→ Deze tekst valt onder een **openaccesslicentie**; U mag hem vrij verspreiden.

Deze tekst van Thomas Ernst is gelicentieerd onder een Creative Commons Naamsvermelding – GelijkDelen 4.0 Internationaal licentie (CC BY-SA 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.nl>.

CC BY-SA 4.0

**Naamsvermelding-
GelijkDelen 4.0
Internationaal**

→ De auteur wenst zijn **dank** uit te spreken aan de wetenschappers, journalisten, collega's en vrienden die op uiteenlopende manieren hebben bijgedragen aan de totstandkoming en de verdere verfijning van deze tekst. Deze tekst komt uiteindelijk – zoals alles – voort uit gezamenlijke inspanningen en een veelheid aan vormen van communicatie.